

Tarihsel Sosyoloji Araştırmaları İçin Önemli Bir Kaynak: Şer'iyye Sicilleri

Halis Adnan Arslantaş*

Özet:

Şer'iye sicilleri, Tarihselsosyoloji araştırmalarına kaynaklık edebilecek materyal zenginliğine sahiptir. Söz konusu bu materyaller gününde yazıldığı için de ayrı bir öneme sahiptir. Prof. Dr. Zahit AKSU, sicillerin bu önemini görmüş ve bir bilim insanı olarak bu konuya gereken önemin gösterilmesi için çaba sarf etmiştir.

Anhatar Kelimeler: Şer'iyye Sicilleri, Tarihsel Sosyoloji, Kadı, Zahit AKSU.

Abstract:

An Important Source for Researches of Historical Sociology: Ottoman Law Court Registers

Ottoman Low Court Registers has got the material prosperity to be a resource for the sociological researches. the said materials has a distinct importance since they were reported as soon as they happened. Prof. Dr. Zahit AKSU, who appreciated the importance of these siciller, made a great effort to be given necessary importance to this subject.

Key Word: Ottoman Law Court Registers, Historical Sociology, Chief Judge (kadhi), Zahit AKSU.

1. Giriş

Osmanlı yönetimi bir merkezi idare altında çeşitli kadıların idarelerine verilen nahiye, kaza ve eyaletlerden müteşekkildi. Çok büyük olan kazalarda kadı her tarafa yetişemediği için kadı tarafından bazı yerlere Kadı Naibi adı verilen kişiler gönderilirdi. Bu bahsettiğimiz idari yapılarda kaza sınırları dahiliyle ilgili olan bazı davalar, merkezden o yöre ile ilgili olarak gönderilen çeşitli yazılar defterlere kaydedilirdi. Defterin başına Arapça olarak bir giriş yazılırdı. Burada Allah'a ve Hz. Muhammed'e saygı belirtilir daha sonra ise sicili tutan kadı'nın adı

* Dr., İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Görevlisi.

¹ Abdülaziz Bayındır, *İslam Muhakeme Hukuku Osmanlı Devri Uygulaması*, İstanbul, 1986.

yazılırdı. Sicillerin bazılarında kadı'nın o göreve tayin beratı da giriş kısmına konulmak suretiyle mukayyed olan hususların meşruiyeti tescil edilmiş olunurdu.²

Daha çok ilk kez açıklanacak belgeler ve bilgilere dayalı ayrıntılı çalışmalarda kullanılacak materyallerin yer aldıkları başlıca ana kaynaklar bu defterlerde bulunan sicillerdir. Hicri 1321 senesinden önceki zamanlara ait bulunan siciller, "Mearif" ve Adliye" vekaletlerinin müşterek kararları ve Mearif Vekaletinin vekillere gönderdiği 3 Kasım 1941 tarih ve 4018/2182 sayılı emirleri üzerine önce Etnografya Müzelerinde koruma altına alınmış, daha sonra da 1990 yılında sayın Prof. Dr. Zahit AKSU'NUN Kültür Bakanlığı nezdinde yapmış olduğu çalışma neticesinde Ankara Mili Kütüphanede toplanmış, buna ilaveten Anadolu'nun çeşitli eyaletlerinin 10.000'e yakın defteri, Milli Kütüphanenin İbni Sina seksiyonunda koruma altına alınmıştır. Ayrıca bu sayıya ek olarak II. Abdülhamit zamanında İstanbul ve Rumeli'yle ilgili bazı Şer'iyye Sicili defterinin sayısı da 10.000'i bulmaktadır. Bunlar da İstanbul Müftülüğünde (Bab-ı Meşihat) açılan özel kütüphanede koruma altına alınmıştır. Bu mevcut sayıların Osmanlı devletinin genişliği göz önüne alınırsa daha da artacağı muhakkaktır.

Siciller, Osmanlı idari teşkilatlanmasının bir çok kısımlarının ortaya çıkarılması bakımından son derece önemi haizdir. Özellikle kaza, sancak, eyalet takimi, beylerbeyliği, sancak beyliği, kethüdalık, voyvodalık, gibi idari yapıların, kadılık, naiplik, muhızrlık, mübaşirlik bostancıbaşılık, subaşılık gibi adli müesseselerin idari yapıları ve yerine getirdikleri görevler araştırılmak istenirse, bu sicillere de müracaat etmek gerekecektir. Yine siciller, askeri tarih açısından da son derece önemlidir. Bilindiği üzere Osmanlı ordusu sefere çıktığı zaman şayet sefer Rumeli tarafına ise Rumeli Kazaskeri, eğer sefer Asya, Afrika yönünde ise Anadolu Kazaskeri çeşitli konak yerlerinde asker, erzak vb.. ihtiyaçlarını giderme yoluna gider ve çevre kadılara emirler gönderirlerdi. Gönderilen bu emirlerde savaşın ne için açıldığı izah edilirdi. Hal böyle olunca, harp tarihimize ait bir çok gerçek de bu sicillerde mevcut bulunmaktadır.

Sicillerin kültür ve folklor tarihimiz için en önemli otantik belgeler oldukları konusu kuşkusuzdur. Siciller birer hazinedir ve onların bu öneminin bir diğeri nedeni Ferman, Berat, Mektup (Resmi Yazı), Huccet, İlam, Tereke, her çeşit

² Ahmet Akgündüz, Şer'iyye Sicilleri, TDVA, İstanbul 1988.

Dava Zabıtları, Narhlar ve Esnaf Teftişlerini içermesinden ve bu içeriklerinde günöde tutulmuş olmasındadır. Söz konusu bu içeriğın ise, bir orjinallik taşıdığı ve geçmişteki sosyal hayatımızı ve bu sosyal hayatımızın yaşam şartlarını bize en doğru olarak aksettiren müspet birer belge kıymetini taşıdıkları inkar olunamaz. Bu nedenle çeşitli konularda bu belgeler dikkate alınmadan doğru ve mazbut bir tarih yazılamaz.

Göröldüğü gibi bu tutanaklar çok zengin bir belge koleksiyonu ihtiva etmektedir. Bunun için tarihi, sosyal ve Osmanlı tebaalarıyla ilgili konuların açıklanmasında da çok önemli yer tutarlar. Özellikle şehir tarihlerinin yazılmasında son derece sağlam bilgileri ihtiva eden kaynak olmaları, onların mevcut önemini arttırıcı bir diğer özellik sergiler. Sicillerin incelenmesi şehirlerin sosyo-ekonomik bünyelerini de ortaya çıkartacağı için, her hangi bir yöredeki ticari hayatın durumu, hangi malların nerelerde üretildiği, ne fiyata satıldığı konusu bu belgelerden kolayca tespit edilerek şehirlerin hem sosyal hayatları hem de ekonomik yapıları açıklığa kavuşturulabilir.

Şehirlerde dini yapı itibariyle nasıl bir dağılım olduğunu ve bunların yerleşim yerleri hususunda bilgiler, mahkemeye intikal etmiş olaylarda sicillere kaydolan, kadıların vermiş oldukları kararlardan, zamanın hukuki anlayışı ve örf meselesi gibi konular da yine bu tutanakların verilerinden elde edilebilir. Böyle bir inceleme yapılıncı görölecektir ki hukuk tarihi, özel hukuk, kamu hukuku açılarından Şer'iyye sicilleri kıymetli verilere sahiptir. Tüm bu dile getirilen konulara ilave olarak Şer'iyye Sicilleri, toplumla ya da siyasal düzenle problemi olanların kayıtlarını içeren resmi evrakları da içerdiği için, bu türden sorunların çözümüne de kaynaklık edebilecek öneriler sunabilir. Bu nedenle, siyasi ve toplumsal yaşamın sorunları konusunda bu belgelerden çok önemli bulgular çıkarmak olanaklıdır.³

Bu çalışmanın temel amaçlarından biri, Prof dr. Zahit AKSU'nun Şer'iyye Sicillerine verdiği önemi ortaya koymanın yanında, bu belgelerin sosyolojik araştırmalarda kullanılmasını da teşvik etmek olmuştur.

³ Osmanlı Şer'iyye Sicillerine dayanarak Ayntab yani Antep mahkemesinin bir yılının değerlendiren Prof. Leslie Pierce, "Ahlak Oyunları" adlı bir kitap yazmış ve münferit kabul edilebilecek birkaç üzücü hadiseyi burada işlemiştir. Kitapta ele alınan konular bu belgeleri bu kültürde yaşayan insanların öncelikle irdelemeleri gereğinin en objektif göstergesidir.

2. Şer'iyye Sicilleri

Sicil, sözlükte okumak, kaydetmek ve karar vermek anlamına gelir. İstilahta Şer'iyye Sicili şu manayı ifade eder: İnsanlarla ilgili bütün hukuki olayları, kadıların verdikleri karar suretlerini⁴, hüccetleri⁵ ve yargıyı ilgilendiren çeşitli yazılı kağıtları ihtiva eden defterlerdir.⁶ Şer'i mahkemelerde tutulan defterlere genellikle "Sicillat-ı Şer'iyye", "Defatir-i Şer'iyye", "Kadı Sicilleri" ve "Sicillat-ı Mahkeme"⁷ olarak anılmakta, en yaygın olarak ta "Şer'iyye Sicilleri" tabiri kullanılmaktadır. Siciller XV. asrın son senelerinden başlayarak, XIX. asrın sonlarına kadar en aşağı dört asırlık Türk tarihini, Türk içtimai hayatını, Türk iktisat⁸ ve siyaset hayatını⁹ toplamış olmaları itibariyle Türk tarihinin ana kaynaklarından-
dır.¹⁰ Merkezle gerçekleştirilen yazışmalar, halk dilekleri,¹¹ fermanlar, kanunnameler¹² ve hüccetlerin¹³ geçirildiği bu sicil defterleri incelenmeden; Osmanlı Devletinin idari ve içtimai tarihini hakkıyla meydana çıkarmak mümkün değildir.¹⁴

2.1 Sosyolojik Araştırmalar İçin Şer'iyye Sicillerinin Kaynaklık Durumu

Bir araştırmada kaynakların kullanılabilirlik durumu, o araştırmayı sosyolojinin araştırma alanına sokabilmenin de şartlarını taşır. Bir başka ifadeyle bu konu, bir araştırmanın içeriğinin görülmesi ve bu içeriğin hangi disiplin açısından kullanılabilirliğiyle değerlendirilmesine bağlıdır. Öncelikle ifade etmek gerekir ki, Şer'iyye Sicilleri de sosyolojik araştırmaların temel kaynaklarından biri olabilir.

Esas ilgi alanı toplum olan sosyoloji biliminin birçok araştırma kaynağı, bilgi edinme ve veri toplama yöntemi vardır. Teorik sosyolojinin uygun yöntemler kullanılmak şartıyla kaynakları, bütün basılı, yazılı ve kazılı materyaller olabilir. Araştırma kaynağı, bilgi edinme ve veri toplama yönteminin farklılaştığı

⁴ H. Adnan Arslantaş, *Antep'in 141 Numaralı Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyon ve Katalogu*, V8/B 22.

⁵ a.g.e.: V20, B7 50; V/28 B774.

⁶ Ahmet Cevdet, *Mecelle*, Madde, 1814; A. Himmet Berki, *Açıklamalı Mecelle*, 413.

⁷ Arslantaş: V85, B/225; V86 B/226; V88 B/229; V89 B/232; V93 B/242.

⁸ a.g.e.: V84, B/222; V90 B/233; V92 B/240; V95 B/248.

⁹ a.g.e.: V79, B/214; V86 B/228.

¹⁰ İ. Hakkı Uzunçarşılı: "Şer' Mahkeme Sicilleri", *Ülkü Mecmuası*, C. V, Ankara, 1935, 29.

¹¹ Arslantaş.: V17, B/47; V59, B/159; V74, B/205.

¹² a.g.e.: V91, B/238.

¹³ a.g.e.: V73, B/202, V80, B/215.

¹⁴ Halil Inalcık, "Osmanlı Tarihi Hakkında Mühim Bir Kaynak", *AÜDTCFD*, C.I, 1, Ankara, 1942, 89.

önemli yerlerden biri uygulamalı sosyoloji yanında teorik ve metodolojik sosyolojidir. Tarihsel sosyoloji çalışmaları için tarihi malzemelerin sosyolojinin temel kaynakları arasında yer aldığı kabul edilir. Tarihsel sosyoloji çalışmaları için i'lamlar, fermanlar, mühimme defterleri, demografik kayıtlar, tereke defterleri (ölen kişinin miras olarak kalan mal varlığının kayıtları) ve bu kayıtların bir kısmını da ihtiva eden Şer'iyye Sicillerinden hareketle bir dönemin sosyolojisi hakkında bilgi elde edilebileceği görülür. Böylesi bir zengin içeriğe rağmen toplumsal tarihin önemli kaynaklardan biri olarak Şer'iyye Sicillerine sosyolojik metodun bakış açısıyla yaklaşan çalışmaların fazla yapılmadığı görülmektedir. Bunun nedeni de çok fazla emek, birikim ve formasyon isteyen bir iş olmasında ve daha da önemlisi Osmanlının kullandığı dilin bir çok sosyolog tarafından bilinmemesinde ve buna bağlı olarak sosyologların Şer'iyye Sicillerine yabancı kalmasında aranabilir. Hal böyle olunca da, sosyolojik anlamda Şer'iyye Sicillerinin araştırmalarda kullanılmasını büyük ölçüde tercih edilmemiş ve sosyoloji, siciller konusuna bir ölçüde yabancılaşmıştır. Şer'iyye Sicilleri bir uygulamadır ve bir resmiyete dayalı davranış modelini yansıtır. Bu da Şer'iyye Sicillerinin sosyal gerçekliğe işaret ettiğinin en büyük göstergesidir. Özellikle siyasî ve sosyal içerikli bir çok materyalin varlığıyla kaynak zenginliği içerir ve bu içerik te son derece önemlidir. Yazıldığı dönemin toplumsal ve siyasal havasını olağanüstü bir derinlikte resmetme yönüyle de hayli ilginçtir. Bu ilginçlik aynı zamanda onun önemini göstermekte, söz konusu dönemin siyasî ve toplumsal koşulları konusunda önemli bir kaynak olduğunu daha açık ortaya koymaktadır. Bu önemini ortaya koyan diğer bir neden de, sicillerin tutulma gerekçesidir. Şer'iyye Sicilleri gününde yazıldığı için ya da gününde resmi bir kayıt olarak var olduğu için, bilimsel yazılar, makaleler ve incelemelerden daha tarafsız ve nettir. Bu bakımdan birinci elden kaynaklar olduğu için, içeriği hakkında duygusal bir bakış söz konusu değildir. Bu belgeler, resmi, siyasî, ekonomik ve dini kaygılarla hazırlanmamıştır. Böyle bir kaygı güdüldüğüne dair en ufak bir emareye dahi bu kayıtlarda rastlanamaz.

2.2. Şer'iyye Sicillerinin İçerdiği Belgeler

Şer' iyye sicillerinin ihtiva ettiği belgeleri şu şekilde sıralamak mümkündür :

Hükümet merkezinden bildirilen bütün emirler. (ferman,¹⁵ berat¹⁶ ve mektupların suretleri¹⁷), kadı'nın şef î ve hukukî vazifesine ait davalarda verdiği hükmüler¹⁸, î'lamlar¹⁹ ve hüccetler,²⁰ Vakfiyelerin tanzim, tescil ve vazifelerinin tayini,²¹ günümüzde noterlerce yerine getirilen her türlü kefalet²², vekalet²³, mukavele²⁴ ve borçlanma²⁵ gibi akitler, maden işletmelerine ait belgeler, altın veya para meseleleri ile ilgili kayıtlar,²⁶ mütesellim buyruğular, bugünkü manada ticaret ve ceza davaları,²⁷ yangın, sel, fırtına, deprem, don, kar dolu gibi tabiat ve afet olaylarına ait kayıtlar,²⁸ yaşamakta ve yaşamış olanların neseplerini araştırmada yardımcı olacak bilgiler,²⁹ evlenme, boşanma³⁰, kız kaçırma,³¹ mehir tespiti³² ile ilgili belgeler, tereke kayıtları,³³ muallim, müderris, imam, cami mutasarrıfı, katip ve müezzin, naib vs., tayin beratları,³⁴ zabıta vak'aları³⁵, isyan ve tenkiler için alınan tedbirler,³⁶ devlete ait kale, sur ve diğer resmi binaların inşa, tamir vs. masraf kayıtları,³⁷ bugünkü belediyelerin gördüğü vazifelere ait kayıtlar,³⁸ harp zamanında sancak ve kaza itibariyle, o kaza veya sancağın hissesine düşen "imdadı seferi-

¹⁵ Arslantaş.: V78, B/213; V81, /B218; V87,B/229.

¹⁶ a.g.e.: V23, B/57; V51, B/133; V62, B/173.

¹⁷ a.g.e.: V84, B/222; V85, B/225; V86, B226; V,93 B/243.

¹⁸ a.g.e.: V72, B/196; V73, B/201.

¹⁹ a.g.e.: V69, B/188; V71, B/195.

²⁰ Uzunçarşılı, "Şer'i Mahkeme Sicilleri", 366; bkz. V59, B/162; V60, B/166.

²¹ Arslantaş.: V46 / B119; V63 / B175.

²² a.g.e.: VI, B/7; V27, B/70.

²³ a.g.e.: V20, B/50; V23, B/60; Vekalet için ayrıca bkz. H. Adnan Arslantaş, , 1321-1326 Tarihli Kayseri Şer'iyye Sicili'nin Katalogu, Basılmamış Lisans Tezi, Kayseri, 1994, 35, 59, 60,71-72, 75-76.

²⁴ Arslantaş.: V77, B/211.

²⁵ a.g.e.: V59, B/159.

²⁶ Mustafa Gülcan, "Osmanlı Şer'iyye Sicillerine Göre Kimsesiz Çocuklar", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, 99, Mart, 1995, 43; bkz. Arslantaş, Antep'in 141 Numaralı Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyon ve Katalogu, V92, B/240; V94, B/245.

²⁷ Arslantaş.: V4, B/13;V94, B/245.

²⁸ a.g.e.: VI, B/3.

²⁹ T. Mümtaz, "Şer'î Mahkeme Sicilleri", *Ülkü Mecmuası*, S:4, Ankara, 1938, 154; V44 , B/114; V64, B/178; V72, B/194.

³⁰ Boşanma konusunda bkz. Arslantaş, 1321-1326 Tarihli Kayseri Şer'iyye Sicili'nin Katalogu, Basılmamış Lisans Tezi, Kayseri 77-78; Arslantaş: Antep'in 141 Numaralı Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyon ve Katalogu: V53, B/139; V53, B/140; V54, B/144;

³¹ Arslantaş, Antep'in 141 Numaralı Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyon ve Katalogu: V97/B257.

³² Arslantaş: V13, B/37.

³³ a.g.e.: VI2, B36; V38, B/97; V40, B/102.

³⁴ a.g.e.: V23, B/57; V41, B/103; V62, B7173, V98, B/265; Ayrıca İmam Tayin Beratı için bkz. Arslantaş, 67.

³⁵ a.g.e.: V54, B/143.

³⁶ a.g.e.: V85, B/224; VI03, B/280.

³⁷ a.g.e.: V47, B/122.

³⁸ a.g.e.: V85, B/224.

”, normal zamanlarda “ımdadi hazarî” hisselerinin miktarlarının tespiti ile ilgili belgeler,³⁹ ayrıca siciller incelendiğinde, yazıldığı yöreye ait kaza, köy, mahalle ve özel yerlere ait isimler, gayri müslim tebaanın bulunduğu yerlerde, müslim ve gayri müslimlerin arasında cereyan eden vaka’larla ilgili belgeler⁴⁰ ve bölge halkının geçimini nasıl ve ne şekilde sağladığını gösteren belgeler,⁴¹ bölgedeki halkın tarımsal ve hayvancılıkla ilgili durumlarını tespiti ile ilgili belgeler,⁴² kısaca bir sancak ve kaza hakkında istenilen her türlü bilginin bulunduğu bütün kayıtlar, Şer’iyye Sicillerinden bulunabilir. Elde edilen bu bilgileri genelleştirdiğimizde ise, Osmanlı devletinin genel yapısı hakkında en sağlıklı bilgilere ulaşmamız mümkündür.

2.3. Şer’iyye Sicillerinin Tarihimiz Açısından Değeri

Şer’iyye Sicillerinin ihtiva ettikleri belgeler incelendiğinde, gerçekten, hemen her konuyla ilgili çok geniş ve derin bilgileri içerdikleri görülmektedir. Özeldde Osmanlı ve genelde Türk tarihi açısından sicillere baktığımızda şu önemli tespitleri yapmamız mümkün olmaktadır: İhtiva ettikleri fermanlar, beratlar, mekruhlar, divan tezkireleri ve diğer resmî kayıtların içyüzlerini ortaya koyan en olumlu belgeler bu sicillerde yer almaktadır.⁴³ Bu sicillerde bir çok devlet adamları, müderris, alim, şair, sanatkâr, mimar adları geçmektedir. Bunların özgeçmişleri hakkında bilgi elde etmek veya yazılmış olan bilgilerin doğruluğunun tespiti açısından bu siciller bize en sağlam ip uçlarını vermektedir.⁴⁴ Osmanlı sınırları içinde ayakta olsun olmasın bütün sanatsal yapıların varlığını ve yerini bu belgelerden öğrenebiliriz.⁴⁵ Osmanlı yerleşim tarihi açısından incelendiğinde, oturlan veya oturulmayan yerler (köy, kasaba, mahalle vs.) bu belgelerden tespit edilebilir.⁴⁶

³⁹ Arslantaş.: V101, B/278; V80, B/216.

⁴⁰ a.g.e.: VI /B7.

⁴¹ a.g.e.: V4, B/13; V56, B/151; V61, B/169; V66, B/180; V6S, B/185.

⁴² a.g.e.: V2, B/10; V20, B/51; V46, B/121 ;V97, B/259.

⁴³ a.g.e.: V81, B/218; V85, B/225; V102, B/279; V103, B/280.

⁴⁴ a.g.e.: V62, B/173; V70, B/189; V73, B/202; V74, B/214. V103, B/280.

⁴⁵ a.g.e.: V60, B/166; V62, B/173; V85, B/224; V98, B/265.

⁴⁶ a.g.e.: V81, B/217; V99, B/256; ayrıca bkz. Arslantaş, 1321-1326 Tarihli Kayseri Şer’iyye Sicilinin Katalogu, 22, 37.

Osmanlı askerî konularında bilgiler içerdikleri için, Osmanlı harp tarihi açısından çok önemli verileri İhtiva ederler.⁴⁷ Belediye tüzük ve yönetmelikleri, bu belgelerde açıkça ifade edilmiş olduğu için şehircilik açısından da çok önemli kayıtlardır.⁴⁸ Osmanlı dönemi tıp tarihi ve halk edebiyatı konularında da kaynak sayılabilecek derecede önemli bilgileri içerirler.⁴⁹ Kadıların şer'î kararlarını tanıma babında da büyük değerleri vardır.⁵⁰ Sicillerde geçen Türkçe terimlerle, imla özellikleri, anlatım ve üslûp şekilleri, tereke zabıtlarında, varak listelerinde görülen eşya ve yiyecek maddelerinin isimleri, dil ve folklor yönünden karşılaştırıldığına, gerçekten çok önemli bilgiler bu belgelerden bulunulabilir.⁵¹ Kaza, sancak, eyalet taksimi, beylerbeyliği, sancak beyliği, kethüdalık ve voyvodalık gibi idari, kadılık, naiblik, muhızrlık, mübaşirlik, bostancıbaşılık, çavuşluk ve subaşılık gibi adlî müesseselerin hem idarî yapısını, hem de yerine getirdikleri fonksiyonları bu kayıtlardan çıkarmak mümkündür.⁵² Aile hukuku bakımından eski Türk aile yapısını, nişanlanma, evlenme ve tamamen erkeğe ait olduğu sanılan boşanma hakkının kadın tarafından da nasıl kullanıldığını, şiddetli geçimsizliğin kadına evlenmeyi sona erdirme (muhalaa) hakkını verdiğini öğrenebiliriz.⁵³ Osmanlı'nın hakimiyeti altında bulunan ülkelerin tarihi hakkındaki bilgileri de yine bu sicillerden öğrenebiliriz.⁵⁴

3. Prof. Dr. Zahit Aksu'nun Şer'iyye Sicilleri Araştırmalarını Kurumsallaştırma Çabaları

Kayseri Erciyes Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümüne bağlı olarak Prof.Dr. Zahit AKSU ve Prof. Dr. Ali AKTAN'ın çabalarıyla bir birim kurularak Kayseri'ye ait Şer'iyye Sicillerinin katalog ve transkripsiyon çalışmaları yürütülmüştür. Ayrıca, Malatya İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne bağlı olarak, Prof. Dr. Zahit Aksu tarafından kurulmuş olan Osmanlı Devri Adliye Sicil Araştırmaları ve Uygulama Merkezi (OSAM)'nde yüksek lisans düzeyin-

⁴⁷ Arslantaş.: V81, B/218.

⁴⁸ Arslantaş: V85, B/224.

⁴⁹ Tıp Tarihi İle İlgili Olarak bkz. Ali Dunaan, 1115 Tarihli Şer'iyye siciline Göre Kastamonu'da Günlük Hayat, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.Kayseri, 1994, V8a, B/26, 76.

⁵⁰ Arslantaş V34, B/86, V48, B/125.

⁵¹ a.g.e.: V81, B/218; V84, B/222; V84, B/223; V87, B/229; Ayrıca bkz. Duman, V2b, B/4, 53.

⁵² a.g.e.: V53, B/138, V62, B/172; V75, B/202; V92, B/ 239; V101, B/278; V102, B/279.

⁵³ a.g.e.: V53, B/140; V54, B/144: V104, B/284; V104, B/285

⁵⁴ AKGÜNDOZ, 1 /12-16; bkz. V80, B/216; V81, B/218.

de sicillerin kataloglarının çıkarılması yönünde çalışmalar yapılmıştır. Şer'iyye Sicilleri üzerinde bugüne kadar yapılmış olan çalışmalar istenilen düzeyde olmamakla beraber, bu konu üzerinde, özellikle Prof. Dr. Zahit Aksu'nun gayretleriyle, oldukça olumlu gelişmeler kaydedilmiştir.

3.1. Prof. Dr. Zahit Aksu Danışmanlığında Yapılmış Lisans, Yüksek Lisans ve Doktora Tez Çalışmaları

Adnan BAYRAKTAR: **429-19 No'lu 1124-1125 Tarihli Kastamonu Şer'iyye Sicil Defteri**, İÜSBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya, 1995.

Ali DUMAN: **1115 Tarihli Şer'iyye Siciline Göre Kastamonu'da Günlük Hayat**, EÜSBE, Basılmamış Yüksek lisans Tezi, Kayseri, 1993.

Ayhan ERDEMİR: **66 Numaralı Davutpasa Şer'iyye Sicili**, İÜSBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya, 1998.

H. Adnan ARSLANTAŞ: **1321-1326 Tarihli Kayseri Şer'iyye Sicilinin Katalogu**, EÜSBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 1994.

H. Adnan ARSLANTAŞ: **Antep'in 141 Nolu Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyon ve Katalogu**, İÜSBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya, 1997.

Metin CEYLAN: **17 No'lu H.1156-1157 / M.1743-1744 Adana Şer'iyye Sicili Transkripsiyon ve Katalogu**, Yüksek Lisans Tezi, İÜSBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya, 1996.

Murat FİDAN: **H. 1167-1169 (M. 1753-1755) tarihli Adana Şer'iyye Sicili**, İÜSBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1996.

Nasi ASLAN: **1084-18087 Tarih ve 81-84 Nolu Kayseri Şer'iyye Sicilleri ve İslam Hukuk Açısından Tahlilleri**, EÜSBE, Basılmamış Doktora Tezi, Kayseri, 1995.

Talip ATMACA: **129 Nolu (H. 1143-1145 M. 1730-1732) Tarihli Adana Şer'iyye Sicili**, İÜSBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1996.

3.2. Prof. Dr. Zahit Aksu'nun Öğrencisi Prof. Dr. Nasi Aslan'ın Yönetiminde yapılan Yüksek Lisans Tezleri

Faik ATABAY: 35 No'lu İstanbul Şer'iyye Sicil Defteri. (H. 1215), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İÜSBE, Malatya.

Gülhan HALİLOĞLU: 77 No'lu İstanbul Şer'iyye Sicil Defteri, (H. 1238), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İÜSBE, Malatya.

Mahmut KARATEPE: 135 No'lu Adana Şer'iyye Sicili Defteri Transkripsiyonu ve Katalogu (H-1266/1267-M-1859/1860), İÜSBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya, 2000.

3.3. Şer'iyye Sicilleri Üzerine Yapılmış Olan Diğer Bazı Önemli Çalışmalar

Tartışmasız olarak genelde Türk, özelde Osmanlı tarihinin birinci elden kaynakları arasında bulunan Şer'iyye Sicilleri konusunda araştırma yapmak isteyen ve konu hakkında bilgi edinmek isteyenler için, bizim giriş kısmı hazırlarken de yaralandığımız ilgili kaynaklardan oluşan kısa bir kaynakça listesini şu şekilde verebilir:

Abdülaziz BAYINDIR: İslam Muhakeme Hukuku Osmanlı Devri Uygulaması, İstanbul, 1986.

Ahmet AKGÜNDÜZ: Mukayeseli Osmanlı Hukuk Külliyatı, 1986.

Ahmet AKGÜNDÜZ: **Şer'iyye Sicilleri**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1988.

Atila ÇETİN: Başbakanlık Arşivi Kılavuzu, İstanbul, 1979.

Bernard LEWIS: **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Ankara, 1984.

Cemil Cahit GÜZELBEY: **Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicilleri**, Fasikül : 1-2-3-, Antep, 1966.

Halit ONGAN: Ankara'nın Bir Numaralı Şer'iyye Sicili, II. Bsk., Ankara, 1958.

Halit ONGAN: Ankara'nın İki Numaralı Şer'iyye Sicili, Ankara, 1974.

Hasan MOĞOL: "Antalya Şer'iyye Sicilleri", **Diyanet Dergisi**, C: XTV, S.2, Ankara, 1988.

İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI: "Şer'i Mahkeme Sicilleri", **Ülkü Mecmuası**, C: V, Ankara, 1935.

- İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI: "Şer'iyye Mahkeme Sicilleri", **Ülkü Halkevleri Dergisi**, C:V.S: 29, Ankara, 1935.
- M. Fahrettin KIRZIOĞLU: "Harput, Mamuratü'1-Aziz Şer'iyye Sicilleri", **Yeni Fırat Dergisi**, S:2, Ankara, 1966, ss. 11-14
- M.Uluçay ÇAĞATAY: "Manisa Şer'iyye Sicillerine Dair Bir Araştırma", **Türkiye Mecmuası**, C:X, İstanbul, 1935.
- Mehmet KARAGÖZ yönetiminde, Tuncel, YAKUP; **Amasya Şer'iyye Sicili**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İÜSBE, Malatya, 2001.
- Mehmet KARAGÖZ yönetiminde, Handan BOZKURT: **Gaziantep 17 No'lu Şer'iyye Sicili**, İÜSBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya, 2002.
- Mesut ÖZDEMİR: İstanbul Davut Paşa Mahkemesi Şer'iyye Sicili (Defter No : 36, H. 1215).
- Musa ÇADIRCI: Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991.
- Mustafa GÜLCAN: "Osmanlı Şer'iyye Sicillerine Göre Kimsesiz Çocuklar", **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, S: 99, Mart, 1995.
- Mücteba İLGÜLER: "Şer'iyye Sicillerinin Toplu Kataloğuna Doğru", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, S: 28-29, İstanbul, 1975.
- Mücteba İLGÜREL: "Şer'iyye Sicillerinin Toplu Kataloğuna Doğru", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, S: 28-29, İstanbul, 1975, ss.123-161. Bu çalışma Topkapı Saray müzesinde bulunan 2751 adet Şer'iyye Sicili için hazırlanmış olan bir katalogdur. Bu belgeler 42 şehir ve kasabaya ait olup, 690 adet defter Edirne'ye ait olup, en eski tarihli olanı da Edremit'e ait olan defterdir.
- Müfit ŞİRİN: **158 Numaralı Fethiye Şer'iyye Sicili h. 1313-1315 (1892-1894)**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İÜSBE, Malatya, 1999.
- N. SEVGİN: "Şer'i Mahkemelerin Sicil Hazinesi", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, S: 44, İstanbul, 1971.

- Osman ÇETİN: Sicillere Göre Bursa'da İhtida Hareketleri ve Sosyal Sonuçları (1472-1909), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994.
- Osman ERSOY: "Şer'iyye Sicillerinin Toplu Kataloguna Doğru", **Ankara Üniversitesi Dil, Tarih, Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi**, C: XXI, S. 3-4, Ankara, 1964.
- Osman ERSOY: "Şer'iyye Sicillerinin Toplu Kataloguna Doğru", **Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırma Dergisi**, C: XIII, S: 24, Ankara, 1979-1980.
- Sabahattin ARIBAŞ: 1656-1717 Yılları arasındaki Malatya Şer'iyye Sicillerine Göre Malatya'da Sosyal Hayat, Basılmamış Doktora Tezi, İÜSBE, Malatya, 1989.
- Tayip GÖKBİLGİN: "Kanuni Sultan Süleyman Devri Müesseseleri ve Teşkilatına Işık Tutan Bursa Şer'iyye Sicillerinden Örnekler", **İsmail Hakkı Uzun Çarşı-lyaya Armağan**.
- Y. ÖZKAYA: "Sofya'da Milli Kütüphanedeki Şer'iyye Sicilleri", **Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi**, C: XIII, S: 24, Ankara, 1979-1980.
- Yılmaz KARADENİZ: H. 1182 Şer'iyye Siciline Göre Amasya'nın İdari, Sosyal, Siyasi ve İktisadi Yapısı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İÜSBE., Malatya, 1996.
- Yusuf HALAÇOĞLU: "Şer'iyye Sicillerinin Toplu Kataloguna Doğru", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, S: 30, İstanbul, 1976. Bu çalışma Adana müzesindeki şer'iyye sicillerinin katalogudur. 3'ü ferman, 449 adet sicil defter numarası ve tarihleriyle beraber sahife sayısı da belirtilmiştir.
- Yusuf OĞUZOĞLU: "Şer'iyye Sicillerinin Toplu Kataloguna Doğru", **Ankara Üniversitesi Dil, Tarih, Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. XIV, S: 25, Ankara, 1981-1982.
- Yusuf OĞUZOĞLU: "Şer'iyye Sicillerinin Toplu Kataloguna Doğru", **Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi**, C: XIV, S:25, Ankara, 1981-1982.

Yusuf OĞUZOĞLU: "XVIII. Yüzyılda Türkiye Şehirlerindeki Başlıca Yöneticiler", **19 Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, S:1, Samsun, 1986.

Yücel ÖZKAYA: "Sofya'daki Millî Kütüphanedeki Şer'iyye Sicilleri", **Ankara Üniversitesi Dil, Tarih, Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi**, C: XIII, S.24, Ankara, 1979-1980.

Zahit AKSU: "Osmanlı rejimi ve Kanun Tatbikatı Üzerine Bir Kaç Söz", **Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi**, S: 3, Ankara, 1979.

Ayrıca, Samsun On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden Prof. Dr. Osman ZÜMRÜT hocanın da bu belgelerin önemini bilen ve bu konuda çok sayıda yüksek lisans ve doktora tezi yaptıran akademisyenler arasında olduğunu burada dile getirmek gerekmektedir.

4. Sonuç

Şer'iyye Sicilleri, tarihsel sosyoloji çalışmalarına kaynaklık yapabilecek önemli arşiv belgelerdir. Söz konusu bu belgeler, gününde yazılarak kayıt altına alınmış olmaları itibariyle objektiftir. Belge objektifliği söz konusu bu belgelere, günümüzün hukuki, sosyolojik, politik ve uluslararası ilişkilerini ilgilendiren bir çok konuda birinci elden kaynaklık yapabilme özelliği yüklemektedir. Arşiv çalışmalarının önemini bilen ve saygıyla anılması gereken hocamız Prof. Dr. Zahit AKSU, siciller konusunda bir bilim insanı olarak üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmeye çalışmış ve akademik endişesi olan her çalışma alanı sahibinin dikkatini de, kendi tarzında, bu evraklara çekmek için elinden gelen gayreti göstermiştir.

Şer'iyye sicillerinin kurumsal bir çatı altında bilimsel olarak incelenebilmesi için elinden gelen çabayı gösteren Prof. Dr. Zahid Aksu, bu belgelerin başta Milli Kütüphanede toplanmalarını sağlamış, ardından Erciyes Üniversitesinde bir birim kurulması konusunda öncülük etmiş, ve daha sonra da, İnönü Üniversitesi bünyesinde OSAM'ı kurmuştur.

Prof. Dr. Zahit AKSU'nun lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde öğrencileri, sicilleri konu alan önemli çalışmalar yapmışlar, ancak şu an itibariyle üzümlere söylemek gerekir ki hocanın bu konudaki heyecanının varisleri olamamışlardır.

